

ROMHORIZONT

TIDSKRIFT FÖR FÖRENINGEN SVENSKA ROMINSTITUTETS VÄNNER OCH SVENSKA INSTITUTET I ROM NR 69/ÅRG. 2018

Rom – arkitektur och stad

Den intensiva upplevelsen av arkitektur och stad med prägling av alla tider på en och samma gång är ständigt närvarande i Rom. Man kan obehindrat vandra omkring i hela arkitekturhistorien med studenter, något som vi i drygt 20 år ägnat oss åt som lärare och forskare i arkitektur. Utrustade med arkitekturvetenskaplig förförståelse grundad på fakta och teorier har studenterna kunnat observera och diskutera arkitektur och stad på plats, *in situ*. Arkitekters utmaningar under olika tider och de resultat som idag är synliga måste kunna tolkas, analyseras och förvaltas.

Rom är en modern huvudstad men samtidigt fungerar hela stadsmiljön som ett museum med byggnader som historiska artefakter fyllda av liv. Samtidsarkitektens uppgift är att tillföra det nya i det gamla och helst kanske också framhäva det gamla i det nya. Arkitekturen fungerar som en nödvändig livgivande katalysator för Roms ständiga behov av förnyelse, medan rikedomen i det redan existerande skapar en gynnsam motkraft och tröghet i samtidens föränderliga verklighet. Punktvisa tillskott av

Varuhuset La Rinascente har efter 130 år lämnat den legendariska byggnaden vid Via del Corso och 2017 återuppstått i ny gestalt i ett stort kvarter med entré mot Via del Tritone. Överst en restaurang med takbar och sensationell stadsvy, i mitten en ljusgård gestaltad som ett öppet showroom och nederst en lunchbar intill den utgrävda akvedukten Virgo. Avancerade digitala visualiseringar projiceras på vägg och mur och förmedlar berättelsen om akveduktens tillkomst och betydelse. Varuhuset lockar som tidigare med mängder av varor men erbjuder samtidigt en upplevelse av Rom såväl ovan takåsarna som under jord. Foto Bjur arkitekter

arkitektur i form av så kallade *urban infills* kan transformera hela områden genom att generera tillgänglighet och nya rörelsemönster. I Rom används ordet stad, *città* för att beteckna vissa strategiska stadsbyggnadsprojekt där besläktade funktioner samlas tematiskt såsom musik, gastronomi, alternativ ekonomi, ungdomskultur, sport eller kongresser. Ofta planläggs dessa *città* bland lämnningar i äldre industriområden där de fungerar som generatorer för stadsutveckling. Samma idé ligger bakom utvecklingen av olika tåg- och tunnelbanestationer till urbana noder. Ökande personströmmar förvandlar de spaciösa stationshallarna till stadsdelscentra med funktioner långt utöver själva resandet.

För att göra stadsrummen mer tillgängliga och attraktiva har ny urban design påtagligt förändrat stadsbildningen i *Centro Storico*. Till detta hör den ljusare färgskalan på fasaderna, men också att elbussar tillsammans med cyklande och joggande människor bereds plats på nya sätt. Flera internationella arkitekter har parallellt med italienska kollegor deltagit i stadsförnyelsen och det är märkbart att arkitekturtyrket idag utövas av många skickliga och framgångsrika kvinnor. I Rom har arkitekter tagit sig an sin tids arkitektuppgifter från antikens Apollodoros till Zaha Hadid på 2000-talet.

Den största välvda hallen i Mercato di Traiano, Trajanus marknadshallar, är 2 våningar hög med 6 rum på varje våning. Antikens betongvalv och tegelbågar förenas idag med modern museiteknik och trots anläggningens komplexitet har man lyckats åstadkomma stor tillgänglighet i dagens Museo dei Fori Imperiali. Foto Bjur arkitekter

Unik förening av tid och rum. Antikens akvedukter har förvandlats från livgivande vattenbärare i ett jordbrukslandskap till väldiga skulpturer i den välvårdade stadsparken Parco degli Acquedotti sydost om Rom. Akvedukten Claudias väldiga konstruktionsbågar av tuffsten bär akvedukten Anio Novus överst. Båda stod klara 52 e.Kr. Foto Bjur arkitekter

I vår bok *Rom – arkitektur och stad*, har vi velat lyfta fram den unika italienska huvudstaden som en mångfacetterad, komplex och närmast outsinlig källa för arkitekturvetenskapliga studier av relationerna mellan byggnad och stad, mellan fasad och stadsrum och inte minst hur komplicerade infrastrukturfrågor påverkar det urbana landskapet. Vi inleder med att skildra hur antikens Rom förändrades under en 700-årig period från lantlig småstad till huvudstad i ett imperium. Ny infrastruktur med akvedukter, kloaker, vägar, flodhamnar, broar och avancerad byggteknik med nya byggmaterial bidrog till arkitektoniskt nytänkande i en allt snabbare pulserande storstad. Nya byggnadstyper och en urban typologi med stadsrum för olika offentliga ändamål skapades. Ett flertal av dessa byggnadstyper kom i utvecklade former att bli bestående inslag i senare västerländskt stadsbyggande.

Efter det antika imperiets upplösning krympte Rom från att vara miljonstad till en ruinstad fylld av rasmassor, torn, kloster och basilikor. Med endast cirka 25.000–30.000 invånare ruraliserades delar av stadsmiljön då jordbruk och boskapsskötsel tog över. Många århundradens bristande underhåll och ständiga materialplundringar gjorde byggnader till lätta offer för naturkatastrofer som jordbävningar och översvämningar.

Det tusenåriga händelseförloppet, som innefattar senantiken och medeltiden, följdes av en period då Roms anseende som ledande kulturstad kom att återupprättas. Stadens återfödelse, renässansens re-urbanisering, blev en intensiv period av satsningar på arkitektur och stadsbyggande. Antik infrastruktur restaurerades och en ny tillkom, med broar och vattenledningar, gator och torg som skapade en varaktig stomme för arkitektur och stadsliv. Med påvarna som beställare av arkitektur gestaltad av tidens mest framstående arkitekter blev Rom åter successivt stilbildande.

I barockens Rom fullföljdes satsningarna, och en formlig explosion av djärv arkitektur uppfördes med dynamik och rörelse som ideal. Arkitektur och konst togs gärna i anspråk som scenografi utnyttjad för tillfälliga evenemang och fester i staden. Efter ett millenium av förfall hade arkitektur och stad åter förenats till en raffinerat gestaltad och fungerande helhet med ett dynamiskt stadsliv.

Francesco Borromini var både skulptör och arkitekt och hans verk blev kongeniala under barocken då man eftersträvade dynamik och rörelse. Ofta betraktades, paradoxalt nog, hans arkitektur som alltför »barock» och provocerande av samtida kritiker. Idag kan man få en helt unik upplevelse från den nya publika takterrassen på varuhuset La Rinascente. Borrominis fantastiska kupoltrumma och klocktorn från 1660-talet på Sant Andrea delle Fratte framträder på ett nytt sätt i stadssilhuetten. Foto Bjur arkitekter

Fondmotivet vid en vandring på Via Condotti är anslående. Högst upp kyrkan Trinità dei Monti med sina två torn som nu återfått 1700-talets ljusa färgskala. De mörkare »jordfärgerna« från 1800-talet, till höger i bilden, har försvunnit efterhand i vår tids Rom. Dubbeltrappan framför kyrkan skapades av Domenico Fontana som en sorts slutpunkt av Strada Felice nu Via Sistina. När obeliskens restes 1789 på ett podium framför kyrkan förstärktes både den övre gatans fondmotiv och höjdrörelsen i Via Condottis storslagna avslutning med arkitekten Francesco de Sanctis trappanläggning Scalinata della Trinità dei Monti 1726, kallad Spanska Trappan, som förblivit en av Roms starkaste publikmagneter. Foto Bjur arkitekter

På 1700-talet skildrades Roms stadsrum och arkitektur av arkitekterna Piranesi och Nolli. Bilder och kartor spreds i stort antal och fick inflytande i hela Europa. Upplysningstidens antikintresse medförde ett nytt arkeologiskt intresse för Roms dolda historiska lager och framträdande artefakter, vilkas storslagenhet och mystik framhävdes i bilderna, där även ny arkitektur som stora bostadshus, anslående fontäner och påkostade trappanläggningar visades upp.

Romantik och klassicism inledde 1800-talet, och författare, målare, skulptörer och arkitekter fortsatte resa till Rom för att arbeta och låta sig inspireras, innan Paris övertog den rollen. Systematiska utgrävningar med vetenskapliga anspråk skapade nya inslag i stadsbilden. Så förvandlades till exempel Forum Romanum från en betesäng till ett romantiskt urbant ruinlandskap. Utvidgningen av den väldiga Borgheseparken med portiker, dammar, vattenkonst och byggnader präglade av nyklassicism lockade stadsborna.

När Rom blev Italiens huvudstad 1871 försvann mycket av den rurala atmosfären, i synnerhet utefter Tiberns

År 1870 drabbades Rom åter av en förödande översvämning vilket ledde till beslutet att bygga väldiga skyddsmurar kallade *muraglioni*. De uppfördes på Tiberns båda sidor under 40 år med början 1876 och konstruerades som 12 meter höga murar av tuffsten beklädd med travertin. Ett stort antal byggnader som vette mot floden fick rivras för att på bägge sidor ge plats för en bred gata med trottoar. De 5 meter höga äggformade kloakkanalerna skar av och förde bort allt avloppsvatten från såväl antika som senare anlagda avlopp. Samtidigt försvann allt myllrande stadsliv på floden, som exempelvis karakteristiska lindragna flodfärjor och vattenkvarnar. Platanträden som då planterades klarar även vår tids bilavgaser och utgör nu ett långt vindlande grönstråk utefter floden vid de hårt trafikerade Lungotevere-lederna. Foto ur SILVAE 2014

stränder, där nya vallar, så kallade *muraglioni* medförde en genomgripande stadsomvandling. Tidens rutnät användes av planerarna då stadens befolkning fördubblades på 30 år. Järnvägsstationen *Stazione Termini* blev en ny stadsport och de nya paradgatorna via Nazionale, Tritone och Cavour band samman *Centro Storico* med den nyplanerade stadssperiferin. Våldiga byggnadskomplex som hyste huvudstadens växande administration uppfördes längs de nya huvudstråken. I söder byggdes Roms första industriområde och under de följande årtionena fortsatte industrierna att växa längs Via Ostiense. Roms ljusa färgskala kompletterades efterhand med jordfärger i brunt, gult och rött. Det mest iögonfallande uttrycket för Roms övergång från påvestad till kunglig huvudstad blev den gigantiska symbolbyggnaden *Vittoriano*, det vita Viktor Emanuelmonumentet av Bresciamarmor som orsakade omfattande rivningar av äldre stadsdelar runt *Campidoglio*.

Omvandlingen av Rom blev hårdhänt och genomgripande under Mussolinitiden. Det revs och byggdes nytt om vartannat så att Roms stadsbild på en gång blev både äldre och mer modern. Vid mitten av 1930-talet var Rom

Stadsmuren vid Via Campania speglas i glasfasaden på Edificio polifunzionale ritad av Passarelli Studio 1965. En av de allra tidigaste mångfunktionella byggnaderna i 1960-talets Rom. Arkitekturen uttrycker den komplexitet som tre urbana verksamheter inom samma byggnad medför. Bottenvåning med handel och servicelokaler i gatuplanet, glasat mittparti med kontor i 3 våningar och överst 12 lägenheter med terrasser och spektakulär utsikt över Roms taklandskap. Foto Bjur arkitekter

Bostadshus, så kallad intensivo, med 10 våningar på Viale Pinturicchio i Flaminiokvarteren 1950 av arkitekten Ugo Luccichenti. Lägenheterna är ljusa och rymliga och uppfattas fortfarande som moderna och attraktiva med hög kvalitet, centralt belägna nära spårvagn. Eleganta balkonger och utstuderat materialval ger en närmast grafisk fasadupplevelse. Foto Bjur arkitekter

åter en miljonstad. Det tilltänkta världsutställningsområdet EUR och ett nytt universitetsområde anlades samtidigt som modernismen eller den italienska rationalismen gjorde intåg och bidrog till en särpräglad förening av antik och modernt.

Efterkrigstidens Rom präglades av befolkningsexplosion och svartbyggen i stadsperiferin, en miljö som skildrades i många samtida filmer skapade i *Cinecittá*. En motsvarighet till neorealismen inom film och litteratur uppstod även inom arkitektur och stadsbyggande. Flera bostadsområden tillkom med en tydligt social och kulturell ambition, ibland influerad av svenska förebilder. Rom blev ett lockande mål för såväl svenska arkitekter som cineaster. Tidens kompakta utvidgningar kring *Centro Storico* dominerades av yteffektiva bostadstyper, *palazzina* och *intensivo*, som dominerar stadsbilden i Roms halvcentrala områden där cirka en miljon invånare bereddes bostäder. Till sommarolympiaden 1960 i Rom kom den första tunnelbanelinjen till EUR, och en ny motorvägsring anlades för att koppla samman de antika vägarna som fortfarande fungerar som stadens grundläggande struktur.

Ett tusenårsskifte passerar inte obemärkt i Rom. Såväl stad som arkitektur hamnade i blyxtbelysning på ett unikt sätt år 2000. Att skapa positiv dynamik genom mötet mellan ny arkitektur och historiska artefakter är speciellt utmanande i en stad som Rom. Med strategiskt planerade arkitekturprojekt, ofta i kombination med omvandling av

uttjänta industriområden eller grönstrukturer, ville man skapa nya offentliga rum för vardagslivet. Målen och strategierna för en mer hållbar utveckling av storstaden Rom med 4,5 miljoner invånare fastställdes i en stadsutvecklingsplan, *Piano Regolatore Generale*, som antogs i etapper 2003–2008.

Sammansmältningen av arkitektur och stad från antiken till vår tid kan upplevas på varje stadsvandring i Rom. Man kan i Rom tacksamt använda sig av Vitruvius 2000 år gamla bevingade ord då man undersöker och analyserar vad som måste höras samman för att ar-

kitektur och stadsbyggande skall lyckas, *venustas, firmitas, utilitas* – skönhet, hållbarhet, nytta, eller med andra ord konst, teknik och samhälle. Helt naturligt förflyter stadslivet kring tretton uppställda obelisker, faktiskt fler än i dagens Egypten, och en mängd andra synliga antika artefakter. I detta dynamiska spänningsfält utan konserverande reservat söker vår tids arkitektur sin plats och gestalt. Roms museer bidrar i många fall till att bilda relationer mellan ny arkitektur och den historiska staden. De existerar både som nya byggnader med gammalt innehåll och som gamla byggnader med nytt innehåll. Arkitektuppgiften är att utveckla tillgänglighet och ett bestående kulturellt minne i en virtuell tid. Under det nya seklets första arton år har en mängd arkitekturprojekt för museer och urbana projekt färdigställts eller påbörjats. I vår bok *Rom – arkitektur och stad* valde vi att utforma vårt sista kapitel som en omfattande guide över ny arkitektur, ny infrastruktur och nya stadsrum. Vår tids avtryck är ett nytt lager som vävs samman med alla de andra, som en krusning på ytan. ■

Gunilla Linde Bjur & Hans Bjur

MACRO PERONI, Museo d'Arte Contemporanea di Roma, är inrymt i Peronis ölfabrik från 1910-talet. En respektfull ombyggnad på 1990-talet kompletterades efter en arkitektävling vid millennieskiftet 2000. Arkitekterna Odile Decq och Benoit Cornette har skapat ett innovativt urbant tillägg med delvis bevarade fasader och ett supermodernt inre i det lugna stadskvarteren vid Via Nizza. Takvåningen fungerar som en upplyft piazza med restaurang. Via ett ljusschakt interagerar taklandskapet med entrén och dess grönska under ett svävande hörn av glas. Foto Bjur arkitekter

Gunilla Linde Bjur och Hans Bjur mottagare av Lagergrenska priset 2018

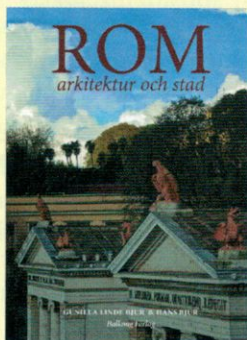

Foto Anna Lena Lundqvist

Gunilla Linde Bjur och Hans Bjur är arkitekter SAR/MSA. Båda är professorer emeriti efter lång verksamhet som forskare och lärare i arkitektur vid Chalmers.

På föreningens årsmöte i maj fick Gunilla Linde Bjur och Hans Bjur ta emot det Lagergrenska priset som delats ut sedan 2004. Priset utdelas till »person som gjort en betydelsefull insats genom att öka intresset för humanistiska studier med anknytning till Rom och Italien och för den verksamhet som bedrivs vid Svenska Institutet i Rom.«

Hans Bjur och Gunilla Linde Bjur, professorer i stadsbyggnad respektive arkitektur har under många år bedrivit kursverksamhet i Italien för unga svenska arkitekturstudenter från Göteborg. Båda har ägnat ett personligt intresse och mycken energi åt främst efterantik romersk arkitektur och urbanistik och utvecklat en egen kunskapsbank som de låtit sina studenter och en allmän publik ta del av. Tillsammans har de skrivit boken *Rom - arkitektur och stad*, utgiven 2015.

Rom – arkitektur och stad

av Gunilla Linde Bjur & Hans Bjur

Balkong förlag 2015 (inbunden 256 s, 380 bilder)
Boken kan köpas i bokhandel eller beställas (inom Sverige) från Balkong förlag www.balkongforlag.se eller köpas (i Göteborg) direkt av författarna mob 0703-088120 www.arcobello.se